

รายงานฉบับสมบูรณ์

(Final Report)

โครงการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ
ด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

The study on factors and conditions influencing the success
of prototype communities on environmental-friendly
agricultural practice

ภายใต้ชุดโครงการวิจัยการพัฒนาระบบการปลูกพืชผักแบบยั่งยืนในพื้นที่
โครงการขยายผลโครงการหลวงป่ากล้วย

แผนงานวิจัย: การฟื้นฟู อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
และมิติด้านสังคม

โดย

พนมศักดิ์ พรหมบุรณย์

สนับสนุนการวิจัยโดย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557

รายงานฉบับสมบูรณ์

(Final Report)

โครงการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบ

ด้านการทำการเกษตรแบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

The study on factors and conditions influencing the success
of prototype communities on environmental-friendly
agricultural practice

ภายใต้ชุดโครงการวิจัยการพัฒนาระบบการปลูกพืชผักแบบยั่งยืนในพื้นที่

โครงการขยายผลโครงการหลวงป่ากล้วย

แผนงานวิจัย: การฟื้นฟู อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

และมิติด้านสังคม

คณะผู้วิจัย

สังกัด

นายพนมศักดิ์ พรหมบุญ

ศูนย์วิจัยระบบทรัพยากรเกษตร

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พฤศจิกายน 2557

สารบัญ

หน้า

คำนำ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ค
Executive summary	ช
สารบัญ	ญ
สารบัญตาราง	ท
สารบัญภาพ	ฒ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1. ความเป็นมาของโครงการ	1
1.2. วัตถุประสงค์	3
บทที่ 2 ทบทวนเอกสาร	
2.1 แนวคิดความมั่นคงการดำรงชีพ (Sustainable livelihood) และDPSIR	4
2.2 การศึกษาบทเรียน	7
2.2.1 การเรียนรู้หลังปฏิบัติการ (Review after Action หรือ RAA)	8
2.2.2 การเรียนรู้หลังการดำเนินงาน (Retrospect)	8
2.2.3 แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome mapping)	9
2.3 มาตรฐานการรับรองผลผลิตทางเกษตรปลอดภัยของประเทศไทย	11
2.3.1 มาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP)	11
ข้อเสนอแนะการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างเหมาะสม	14
2.3.2 Global GAP	15

2.3.3 มาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีของมูลนิธิโครงการหลวง	17
การวางแผนการผลิตและการตลาด	18
การจัดการก่อนและหลังการเก็บเกี่ยว	19
ศูนย์อารักขาพืช มูลนิธิโครงการหลวง	20
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	
3.1 กรอบแนวการดำเนินงานของโครงการวิจัย	23
3.2 พื้นที่ศึกษา	24
3.3 วิธีวิทยา	24
3.3.1 การศึกษาริบทการดำรงชีพ บ้างจัย และเงื่อนไขการสนับสนุนให้ชุมชนค้นแบบที่ ประสบผลสำเร็จในการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร	25
3.3.2 ศึกษาบริบทการดำรงชีพและการใช้สารเคมีในพื้นที่เป้าหมาย	26
3.3.3 วิเคราะห์เปรียบเทียบบริบทการดำรงชีพและการปรับเปลี่ยนระหว่างพื้นที่เป้าหมายและ พื้นที่ค้นแบบ	26
3.3.4 การสังเคราะห์ช่องว่างด้านเงื่อนไขและปัจจัยสนับสนุนเพื่อพัฒนาข้อเสนอแนะในการ ดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมาย	27
บทที่ 4 บริบทการดำรงชีพและการส่งเสริมการผลิตพืชผักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	
4.1 พื้นที่ศึกษา	28
4.2 บริบทการดำรงชีพ บ้างจัย และเงื่อนไขการปรับตัวที่สนับสนุนให้ชุมชนค้นแบบที่ประสบ ผลสำเร็จในการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร	29
4.2.1 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่	29
ข้อมูลพื้นฐานและบริบทการดำรงชีพ	29
การผลิตพืชผักและการใช้สารเคมีทางการเกษตร	31

การดำเนินงานส่งเสริมการทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	34
4.2.2 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย	36
ข้อมูลพื้นฐานและบริบทการดำรงชีพ.....	36
การผลิตพืชผักและการใช้สารเคมีทางเกษตร.....	41
การดำเนินงานส่งเสริมการทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	42
4.2.3 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง.....	47
ข้อมูลพื้นฐานและบริบทการดำรงชีพ.....	47
การผลิตพืชผักและการใช้สารเคมีทางเกษตร.....	49
การดำเนินงานส่งเสริมการทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	52
4.2.4 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่โถ.....	55
ข้อมูลพื้นฐานและบริบทการดำรงชีพ.....	55
การผลิตพืชผักและการใช้สารเคมีทางเกษตร.....	57
การดำเนินงานส่งเสริมการทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	59
4.3 บริบทการดำรงชีพของชุมชนเป้าหมาย โครงการขยายผลโครงการหลวงป่ากล้วย.....	64
4.3.1 ข้อมูลพื้นฐาน	64
4.3.2 การทำการเกษตร	66
4.3.3 ความเสี่ยงและข้อจำกัดการดำรงชีพ	69
4.3.2 การผลิตพืชผักและการใช้สารเคมีทางเกษตร	70
4.3.3 การดำเนินงานด้านการส่งเสริมการผลิตพืชผักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	74
4.4 การวิเคราะห์เปรียบเทียบบริบทการดำรงชีพและการปรับตัวของชุมชน.....	76
4.4.1 บริบทการดำรงชีพที่พึงพิงการเกษตร	76
4.4.2 การปรับเปลี่ยนบริบทการดำรงชีพ	79

(1) จากระบบเกษตรเพื่อยังชีพเป็นการเกษตรเพื่อการค้า.....	79
(2) การพึ่งพิงสารเคมีที่มากขึ้น	80
(3) การผลิตแบบเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม.....	83
(3.1) ความเข้าใจและการจดบันทึกแบบฟอร์ม	83
(3.2) ทักษะคิด ความเชื่อ และความเคยชินของเกษตรกร.....	84
(3.3) ข้อขัดขัด-ข้อขัดแย้งในเชิงปฏิบัติและผลลัพธ์ที่ตอบแทนที่มาสอดคล้องกัน.....	84
4.5 ปัจจัยและเงื่อนไขต่อวิธีการปฏิบัติในการผลิตพืชผัก.....	86
4.6 ความแตกต่างระหว่างพื้นที่เป้าหมายและพื้นที่ต้นแบบ	88
4.7 เงื่อนไข ข้อจำกัด และปัจจัยสนับสนุน และข้อเสนอแนะในการดำเนินงานในพื้นที่เป้าหมาย...91	
4.7.1 เงื่อนไข ข้อจำกัด และปัจจัยสนับสนุน	91
4.7.2 ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตพืชผักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม	93
บทที่ 5 สรุปและวิจารณ์ผล.....	95
เอกสารอ้างอิง.....	99
ภาคผนวก-ก แบบบันทึก GAP โครงการหลวง.....	102
ภาคผนวก-ข โครงการวิจัยและพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวงป่ากล้วย.....	104

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1	ข้อกำหนด หลักเกณฑ์และวิธีการตรวจประเมินที่ใช้ในการตรวจรับรอง GAP 13
4-1	ข้อมูลพื้นฐานและอาชีพหลักของพื้นที่ศึกษา 76
4-2	เปรียบเทียบชนิดพืชผักสำคัญและระบบการผลิต 78
4-3	เปรียบเทียบสภาพการคมนาคม และช่องทางด้านการตลาด 79
4-4	เปรียบเทียบบริบทแวดล้อมและการดำเนินงานของพื้นที่ตัวอย่างและพื้นที่เป้าหมาย 90

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2-1	กรอบแนวคิดด้านความยั่งยืนการดำรงชีพ และ DPSIR
2-2	ตัวอย่างกรอบแนวคิด DPSIR
2-3	การถอดบทเรียน โดยใช้ AAR และ Retrospect
2-4	ระบบการจัดการมาตรฐานคุณภาพอาหารปลอดภัยของมูลนิธิโครงการหลวง
3-1	สมมติฐานของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตพืชผักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
3-2	กรอบแนวคิดการดำเนินงาน
4-1	พื้นที่ศึกษา 4 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง และพื้นที่เป้าหมายปากกล้วย
4-2	แผนที่การเดินทางไปยังศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สาใหม่
4-3	ระบบพืชของเกษตรกรบ้านแม่สาใหม่
4-4	แผนที่การเดินทางไปยังศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย
4-5	แผนที่การเดินทางไปยังศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งหลวง
4-6	แผนที่การเดินทางไปยังศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่โต
4-7	ที่ตั้งบ้านปากกล้วยและตำแหน่งศูนย์พัฒนาโครงการหลวงที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง

คำนำ

โครงการวิจัยนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนาที่สูง (องค์การมหาชน) งบประมาณปี พ.ศ. 2557 มีกำหนดการดำเนินงานวิจัยระหว่างเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 2557 โครงการวิจัยนี้เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงขั้นตอนกระบวนการ ในการส่งเสริมและผลักดันให้มีการผลิตพืชผักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สูง ภายใต้รูปแบบการปฏิบัติทางเกษตรที่ดี และเหมาะสม หรือที่รับรู้โดยทั่วไปในชื่อ GAP (Good Agricultural Practice) โดยใช้พื้นที่ภายใต้ความรับผิดชอบของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงเป็นพื้นที่ต้นแบบ เพื่อสังเคราะห์และประมวลบทเรียน กลยุทธ์การดำเนินงาน รวมทั้งปัจจัยเงื่อนไขแวดล้อมที่มีส่วนสนับสนุน และหรือเป็นข้อจำกัดในการดำเนินงาน นำเสนอเป็นแนวทางในการปรับใช้กับชุมชนปากกล้วยที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของโครงการขยายผลโครงการหลวงปากกล้วย

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยทำให้ได้ความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น และเป็นที่ประจักษ์ว่านอกเหนือทางด้านบริบทและปัจจัยแวดล้อมในการดำรงชีพ สภาพการคมนาคมและการจัดการด้านการตลาดของทั้งชุมชนต้นแบบและชุมชนเป้าหมาย ที่มีผลต่อการดำเนินงานด้านการส่งเสริมการผลิตพืชผักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว บริบทภายนอกที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนคติ และการให้คุณค่าต่อผลผลิตพืชผักของผู้บริโภค ที่มีส่วนกำหนดอุปนิสัยและคุณภาพของผลผลิต ซึ่งนำไปสู่ราคาของผลผลิตที่ไม่มีความแตกต่างไม่ว่าจะผลจากรูปแบบการผลิตแบบใด ส่งผลให้ลดแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของเกษตรกร ซึ่งในส่วนท้ายของรายงานการศึกษานี้ได้สรุปประเด็นปัจจัยและสิ่งแวดล้อมต่างๆ เหล่านี้ ประมวลเป็นแนวทางและข้อเสนอแนะในการดำเนินการส่งเสริมผลักดันเพื่อขยายผลแนวทางการปฏิบัติทางเกษตรที่ดีและเหมาะสม ให้นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตพืชผลทางเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรและความมั่นคงการดำรงชีพของชุมชนบนพื้นที่สูงต่อไป

นักวิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ที่ได้ให้ความสำคัญ
ของงานวิจัยด้านนี้ และได้ให้การอุดหนุนทุนวิจัยปีงบประมาณ 2557 สนับสนุนและอำนวยความสะดวก
ทำให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปอย่างราบรื่น รวมทั้งขอขอบคุณเจ้าหน้าที่โครงการหลวง
โครงการขยายผลโครงการหลวง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำชุมชนและตัวแทนของชุมชน ในพื้นที่
ศึกษาทุกแห่ง ที่ได้ช่วยอำนวยความสะดวก ให้ข้อคิดเห็น และเสียสละเวลาในการให้ข้อมูลเป็น
อย่างดี ทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงเป็นอย่างดี

ดร. พนมศักดิ์ พรหมบุรณย์

ศูนย์วิจัยระบบทรัพยากรเกษตร

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พฤศจิกายน 2557

